

Uit de schoot der goden

Rudolf Steiner / Werken en voordrachten
onder redactie van
Frans van Bussel, Michel Gastkemper
en Roel Munniks

Rudolf Steiner

Uit de schoot der goden

De werkelijkheid van de evolutie

Vertaald door

Wijnand Mees

Met een nawoord van

Hans Peter van Manen

Vrij Geestesleven / Zeist

De tekst van dit boek berust op verslagen van voordrachten die niet door Rudolf Steiner zijn nagezien.

De vertaling is gebaseerd op de uitgave:
Die Evolution vom Gesichtspunkte des Wahrhaftigen
Rudolf Steiner Gesamtausgabe nr. 132
7e druk, Rudolf Steiner Verlag, Dornach 1999

Rudolf Steiner / Werken en voordrachten
© 2016 Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Eerste druk 2002
Tweede, herziene druk 2016

Typografie Françoise Berserik
Opmaak Henk Pel
Omslagillustratie Sonia van der Klift, olieverf, 30 x 30 cm (fragment)

ISBN 978 90 6038 565 4 / NUR 720

Vrij Geestesleven is een imprint van Uitgeverij Christofoor, Zeist

Bij deze uitgave

Voor u ligt een boek dat vijf voordrachten van Rudolf Steiner bevat over het ontstaan en de ontwikkeling van de hele ons omringende kosmos en van onszelf als mensen op aarde.

Tegenover de volstrekt blinde krachten waar de wetenschap van uitgaat bij haar opvatting over het oerbegin (de ‘big bang’), stelt Steiner een door hoge goddelijke wezens aan andere goddelijke wezens uit liefde gebracht offer. Met andere woorden, alle materie die ons omringt en waaruit wijzelf bestaan is in essentie een gave, een offer van het eigen zijn van die wezens.

Wat gebeurt er met dat offer? Dat gaat verschillende wegen, doorloopt verschillende stadia, maar de basis van de hele verdere ontwikkeling is steeds het wel én het wee van hogere wezens.

Geest metamorfoseert tot stof. Stof, materie, komt uit geest voort en kan daarom ook weer vergeestelijken. Dit vergeestelijkingsproces, dit opstandingsproces voltrekt zich in ons mensen voortdurend. En niet alleen in ons. De natuur ondergaat een soortgelijk proces, waarvan echter de mens de spil is. Dit proces is tot nu toe van zeer precaire aard. Tegenover de vergeestelijking aan de ene kant staat zeer veel afbraak aan de andere, dat wil zeggen, de materie die van nature leeft (dus ook het mineraal) wordt door de techniek verpulverd, gaat wérkelijk dood.

Bovendien worden ons door bepaalde geestelijke machten die daartoe vanaf de oorsprong werden bestemd grote weerstanden in de weg gelegd, met het doel dat de mens zijn weg *in vrijheid* leert gaan. Morele beginselen zijn dus oorspronkelijk niet door de mensen ‘bedacht’ en ingesteld, ze vormen de grondslag van de gehele kosmos. En de ontwikkeling van de ethiek is niets anders dan een geleidelijke *bewustwording* van de mensen van deze grondslag.

Wanneer we de inhoud van deze voordrachten goed tot ons door laten dringen, kan zich in ons een complete revolutie voltrekken. Het gangbare wereldbeeld dat ons met de paplepel wordt in-

gegoten is in de meest letterlijke zin on-menselijk, on-wezen-lijk. God wordt wel genoemd, maar is in zijn abstracte onbereikbaarheid al even on-menselijk. Steiner brengt een goddelijke wereld in beeld die niet bestaat uit één abstract, statisch goddelijk wezen, maar uit een wezen dat een veelheid, een volheid van wezens omvat, die met elkaar een jakobs ladder vormen waarlangs de mensheid afdaalde en waarlangs zij in vrijheid weer kan opstijgen. Het keerpunt tussen afdaling en opstijging vormt Christus' daad op Golgotha. Met die daad heeft Christus, door af te zien van alle bovenaardse macht, de mensen de kiem tot vrijwording, tot opstanding gegeven. Wat de mensheid dan de goddelijke wezens aanbiedt is óns offer, ons antwoord op hún liefde-offer in het oerbegín.

In 1910, een jaar voordat Steiner de voordrachten hield die in dit boek zijn weergegeven, verscheen van zijn hand *De wetenschap van de geheimen der ziel*. Dat boek staat bekend als zijn standaardwerk over het ontstaan van kosmos, aarde en mensheid. Ook in dat boek is sprake van een veelheid van hogere geestelijke wezens die aan de wieg van de ontwikkeling staan. Toch noemt Steiner zelf de voordrachten van 1911 de 'binnenkant' van de inhoud van zijn boek uit 1910.

Hier gaat het niet om de uiterlijke, feitelijke ontwikkeling, maar om de relatie tussen de geestelijke wezens (de hiërarchieën) onderling, om wat hen bij de schepping bewoog en nog steeds beweegt. In *Uit de schoot der goden* wordt dieper ingegaan op de achtergrond van het ontstaan van de materie, op de relatie tussen het optreden van het boze en de mogelijkheid tot vrijheid en op de betekenis van de *menswording* van Christus voor de verdere ontwikkeling van mensheid en aarde. Ik hoop dat u bij het lezen rode oren krijgt.

Wijnand Mees

Inhoud

Uit de schoot der goden

Eerste voordracht

Berlijn 31 oktober 1911 — 11

Het voortwerken van de Saturnus-, zonne- en maantijd in de huidige tijd. De aanblik van de oude Saturnus. Christusbegrip of antroposofie als noodzakelijke steun voor het verdragen van de verschrikkelijke leegte van Saturnus. De Geesten van de Wil als uit moed bestaande wezens in de golvende geestzee. De tijd- en ruimteloosheid van Saturnus. Het opglanzen van de wijsheid van de Cherubijnen, aan wie de Geesten van de Wil hun wezen offeren. Het ontstaan van de tijd. Warmte als resultaat van dit offer. De voor de Cherubijnen in overgave knielende Geesten van de Wil, hun warmte offerend.

Tweede voordracht

7 november 1911 — 25

Warmte als fysieke uitdrukking van offerzaligheid. Lucht en licht als uiterlijke openbaring van de Geesten van de Wijsheid. Aartsengelen, die de gaven van de Geesten van de Wijsheid terugstralen in de vorm van licht. Het ontstaan van de ruimte uit de tijd. De aartsengelen als bewaarders van het vroegere. Het op aarde brengen van al deze krachten door Christus. *Het laatste Avondmaal* van Leonardo da Vinci.

Derde voordracht

14 november 1911 — 42

De realiteit van de warmte als offer, en van de lucht als schenkende deugd. Resignatie als geestelijke deugd: het niet aannemen door een deel van de Cherubijnen van het offer van de Geesten van de Wil. Ontstaan van een wolkenring in het middendeel van de zon. Het verwerven van de tijdloosheid door de resignerende Cherubijnen. Het ontstaan van het water door hun resignatie. Het oppakken van de afgewezen offersubstantie door de luciferische wezens en de daardoor ontstane weerstand, het boze. *Het laatste Avondmaal* van Leonardo da Vinci.

Vierde voordracht

21 november 1911 — 60

Het ontstaan van het verlangen in de Geesten van de Wil, wier offer door de Cherubijnen niet wordt aangenomen. Het opflitsen van het zelfgevoel door de teruggehouden wil. Het optreden van de Geesten van de Beweging, die verandering in het heelal teweegbrengen. Het stillen van het verlangen van de Geesten van de Wil door de wisselende beelden die hun worden voorgehouden. Het opstijgen van ditzelfde verlangen uit ons onderbewuste en de bevrediging ervan door de geesteswetenschap. Heinrich von Kleist.

Vijfde voordracht

5 december 1911 — 77

Het vinden van het waarheid achter de wereldverschijnselen door de blik op onze eigen zielseigenschappen. Verwondering en voldoening. Het melancholieke karakter van de oude maan. De dood als het afgesnoerd worden van een kosmische substantie van haar eigenlijke zin, als het enige waarachtige in de wereld van maya. De schijnbare dood bij mineralen, planten en dieren. De ontwikkeling van het ik-bewustzijn in relatie tot de dood. De overwinning van de dood door Christus als ware gebeurtenis in de maya. Begrip verwerven voor het mysterie van Golgotha is slechts op aarde mogelijk. Paulus voor Damascus. De helderziende ervaring van Christus vanaf deze tijd.

Nawoord en aantekeningen

Nawoord (Hans Peter van Manen) —99

Aantekeningen bij *Uit de schoot der goden* —109

Aantekeningen bij het nawoord —119

Aanvullende literatuur —121

Levensoverzicht Rudolf Steiner — 123

Rudolf Steiner / Werken en voordrachten — 126

Uit de schoot der goden

De werkelijkheid van de evolutie

Eerste voordracht

31 oktober 1911

Wanneer we met de beschouwingen verder willen gaan die we vorig jaar op onze ledenavonden hebben gehouden,^o dan is het nodig dat we ons nog een paar andere begrippen, voorstellingen en zienswijzen eigen maken dan waarover tot nu toe werd gesproken. We weten dat wat we over de evangeliën en andere geestelijke documenten van de mensheid te zeggen hebben, totaal ontoereikend zou zijn als we niet waren uitgegaan van de ontwikkeling van ons hele kosmische systeem, die we beschrijven als de belichamingen van onze planeet in een Saturnusstadium, een zonnestadium, een maanstadium tot en met het huidige aardestadium.^o Wie zich herinnert hoe vaak bij deze basale voorstellingen moest worden aangeknoopt, weet hoe noodzakelijk deze voorstellingen nu eenmaal zijn voor iedere occulte beschouwing van de ontwikkeling van de mensheid. Wanneer u bijvoorbeeld bekijkt wat *De wetenschap van de geheimen der ziel*^o bevat over de ontwikkeling van Saturnus, zon, maan en aarde, dan zult u toegeven dat het – ook als het boek nog veel uitgebreider zou zijn en zelfs dan nog – slechts om een schets kan gaan, om aanduidingen die van een bepaalde kant, vanuit een bepaalde invalshoek kunnen worden gemaakt. Want zoals het aardestadium een overvloed aan details laat zien, is het vanzelfsprekend dat we ook voor het Saturnus-, zonne- en maanstadium een onafzienbare reeks details kunnen vermelden en dat we altijd alleen maar een heel globale zwart-wittekening, een soort schets kunnen geven. Wij hebben echter behoefte aan een omschrijving van de evolutie die nog een andere kant belicht.

Als we ons de vraag stellen waar alle mededelingen die we gedaan hebben vandaan komen, dan weten we dat deze afkomstig

^o Dit teken verwijst naar de aantekeningen op blz. 109 e.v.

zijn van wat zogezegd is ingeschreven in de akasha-kroniek.^o Het is ons bekend dat al wat ooit is gebeurd of zich voltrekt in de loop van de kosmische ontwikkeling, in zekere zin te lezen is door iets wat is ingeschreven in een fijne geestelijke substantie, in de akasha-substantie. Alles wat zich heeft afgespeeld is op die manier ingeschreven en daaraan kan worden afgelezen hoe de dingen eens waren. Nu zijn wanneer het gewone oog iets uit onze fysieke wereld overziet, de dingen die dichtbij zijn meer of minder helder en ze worden vager en onduidelijker naarmate ze verder weg zijn. Daarom kunnen we aannemen dat de dingen die in de tijd dichtbij zijn, die bij de ontwikkeling van de aarde of de maan horen, nauwkeuriger zijn aan te geven; daarentegen krijgen de dingen die in de tijd verder weg liggen vagere contouren, bijvoorbeeld wanneer we met de helderziende blik naar het Saturnus- of zonnestadium terugkijken.

Waarom vinden we het eigenlijk belangrijk om zo ver achter ons liggende tijdperken te onderzoeken? Men zou kunnen vragen: waarom brengen deze antroposofen dit soort oeroude dingen nog te berde? Je hoeft je toch in deze wereld niets van die oeroude dingen aan te trekken, je hebt toch genoeg te stellen met wat er tegenwoordig gebeurt?

Het zou een grote vergissing zijn zoiets te zeggen. Want wat eens is gebeurd, voltrekt zich nu nog steeds. Wat zich in de Saturnustijd heeft afgespeeld gebeurde niet alleen toen, dat gebeurt ook nu nog, alleen wordt het toegedekt, onzichtbaar gemaakt door wat nu uiterlijk om ons heen op het fysieke plan te vinden is. Juist de oude Saturnustoestand, die zich zo lang geleden heeft voorgedaan, wordt zeer, zeer sterk versluierd. Maar met het oude Saturnusstadium hebben we nog steeds te maken, ook nu nog. Om ons er een voorstelling van te maken in welke mate het ons nog aangaat, kunnen we ons het volgende voor de geest halen.

We weten dat de meest innerlijke kern van ons wezen ons tegemoetkomt in datgene wat we ons 'ik' noemen. Dit ik, deze meest innerlijke kern van ons wezen, is voor de hedendaagse mens in de ware zin des woords een volkomen bovenzinnelijk, een volkomen onzichtbaar wezen. Hoe onzichtbaar die kern is, kunnen we aflei-

den uit het feit dat er tegenwoordig theorieën over de ziel bestaan, zogenaamde officiële psychologische theorieën, die er geen flauw vermoeden meer van hebben waaruit het wezen van dit ik bestaat, die er zelfs geen idee van hebben dat je naar een dergelijk ik kunt verwijzen.

Ik heb er al vaker op gewezen dat in de negentiende eeuw in de Duitse psychologie geleidelijk aan de mooie term ‘zielkunde zonder ziel’ is ontstaan. Met name de tegenwoordig wereldberoemde school van Wundt^o zette, hoewel de term daar niet vandaan komt, de toon wat betreft deze zielkunde zonder ziel, een school die niet alleen in Duitse gebieden gezaghebbend is, maar die overal waar over psychologie wordt gesproken met groot respect wordt genoemd. Zielkunde zonder ziel zou je als volgt kunnen definiëren: het beschrijven van psychische eigenschappen, zonder rekening te houden met een zelfstandig zielewezen waarin zich alle eigenschappen van de ziel als in een soort brandpunt, in een ik, concentreren. Dat is de grootste onzin die ooit op het gebied van de zielkunde is uitgekraamd, je kunt je een grotere onzin nauwelijks voorstellen. Niettemin staat de huidige psychologie geheel onder invloed van deze onzin. En deze zielkunde zonder ziel is tegenwoordig in de hele wereld beroemd. Toekomstige cultuurhistorici die onze tijd willen beschrijven, zullen erg hun best moeten doen om de generaties na ons enigszins begrijpelijk te maken hoe het mogelijk was dat deze visie in de negentiende en tot ver in de twintigste eeuw als de grootste prestatie op psychologisch gebied werd aangegaapt. Dit alles dient er alleen maar toe om aan te geven hoezeer juist de officiële psychologie in onzekerheid verkeert omtrent het ik, het middelpunt van het menselijk wezen.

Wanneer je het ik in zijn ware wezen zou kunnen beetpakken en voor je zou kunnen neerzetten als een uiterlijk fysiek lichaam, en wanneer je de omgeving waarvan het ik afhankelijk is net zoals het fysieke lichaam afhankelijk is van wat met ogen gezien, met zintuigen kan worden waargenomen, wanneer je die omgeving van het ik op dezelfde manier zou kunnen zoeken als op fysiek niveau de omgeving met zijn wolken, bergen enzovoort, wanneer als je voor het ik net zo zou zoeken naar datgene waarvan het ik afhan-

kelijk is, zoals bijvoorbeeld het fysieke lichaam afhankelijk is van zijn voedingsmiddelen, dan zou je een kosmische karakteristiek krijgen, een kosmisch tableau dat ook nu nog onze gewone omgeving als het ware impregneert, dat er onzichtbaar in zit en dat hetzelfde is als het kosmische tableau van de oude Saturnus. Dat wil zeggen, wie het ik in zijn eigen wereld wil leren kennen, die moet zich een wereld als de oude wereld van Saturnus voor de geest kunnen halen. Die wereld is verborgen, is een bovenzinnelijke wereld voor de mens. De mens zou die wereld, gezien zijn tegenwoordige graad van ontwikkeling, ook absoluut niet kunnen verdragen. Ze wordt door de wachter aan de drempel^o toegedekt, zodat ze in eerste instantie verborgen blijft. Er is een bepaalde graad van spirituele ontwikkeling voor nodig om een dergelijke aanblik te kunnen verdragen.

Het is ook werkelijk een aanblik waaraan je eerst moet wennen. U moet zich er in de eerste plaats een voorstelling van maken wat er allemaal voor nodig is om zover te komen dat u een dergelijk kosmisch tableau als iets werkelijks kunt ervaren. Alles wat u met uw zintuigen kunt waarnemen, moet u uit de wereld wegdenken; u zou ook uw innerlijke wereld moeten wegdenken, voor zover die bestaat uit de normale zieleroerselen van de mens; ook zou u alle voorstellingen van wat er in de wereld is moeten uitwissen. Dus van de buitenwereld zou u alles wat zintuigen kunnen waarnemen moeten uitwissen en van uw innerlijk alle zieleroerselen en voorstellingen. En als u zich een idee wilt vormen van de zielsgesteldheid waarin de mens terechtkomt als hij zich werkelijk indendt: dat alles is uitgewist, alleen ikzelf ben er nog, dan kunt u alleen maar zeggen dat zo'n mens moet leren huivering, vrees te voelen voor de oneindige leegte die dan om hem heen ontstaat. Je moet bij wijze van spreken kunnen voelen dat je omgeving geheel en al doordrenkt, gekleurd is met wat ons van alle kanten met huiver en vrees bevangt en tegelijkertijd moet je in staat zijn deze vrees door innerlijke standvastigheid en zekerheid te overwinnen. Zonder deze twee gemoedsstemmingen, huivering en vrees voor de oneindige leegte van het bestaan en de overwinning van deze vrees, kun je geen enkele notie krijgen van wat als het oude Saturnusstadium ten grondslag ligt aan onze wereld.

Beide aldus omschreven gevoelens cultiveren de mensen bij zichzelf erg weinig. Daarom ook vinden we zelfs in de literatuur weinig beschrijvingen van deze toestand. Natuurlijk kennen de mensen die in de loop van de tijd met behulp van helderziende krachten tot de kern van de dingen trachten door te dringen, deze toestand wel. Maar in de gangbare literatuur zijn slechts weinig aanwijzingen te vinden dat mensen iets als huivering voor de oneindige leegte, laat staan het overwinnen van deze huiver hebben gevoeld. Om de zaak ook feitelijk te benaderen, trachtte ik in de recentere literatuur na te gaan waar zoiets als deze huivering voor de onmetelijke leegte in een mens ter sprake zou kunnen komen. De filosofen zijn gewoonlijk zeer knap, praten helder over hun begrippen, maar vermijden het om iets mee te delen over grote, imponerende indrukken. Bij hen vinden we niet zo gemakkelijk iets daarover. Nu wil ik het er niet over hebben waar ik niets heb gevonden. Maar op een goede dag heb ik toch een zwakke weerklink van deze gevoelens gevonden en wel in het dagboek van de hegeliaan Karl Rosenkranz.^o Hij beschrijft daarin soms zeer persoonlijke gevoelens die hij kreeg bij het zich inleven in de filosofie van Hegel.^o Ik stuitte toevallig op een merkwaardige uitspraak die bij hem als een onopvallende passage in zijn dagboek staat. Karl Rosenkranz realiseert zich dat de filosofie van Hegel uitgaat van het ‘absolute zijn’. Over dit ‘absolute zijn’ van Hegel is veel afgepraat in de filosofische literatuur van de negentiende eeuw, en, het moet gezegd, met weinig begrip. Je zou bijna zeggen dat men in de filosofie van de tweede helft van de negentiende eeuw – zoiets kun je natuurlijk alleen in zeer besloten kring zeggen! – van het ‘absolute zijn’ van Hegel evenveel begrijpt als een koe van de zondag, wanneer ze de hele week gras heeft gevreten. Dit ‘absolute zijn’ van Hegel – niet het zijnde, maar het zijn – is een doordacht begrip, een begrip dat bepaald nog niet inhoudt wat ik nu heb gekarakteriseerd als de huiveringwekkende, vrees inboezemende leegte. Maar toch is in het hegeliaanse ‘zijn’ de hele ruimte gekleurd door een eigenschap die niets heeft van wat door de mens kan worden beleefd: een oneindigheid, vervuld van zijn. En Karl Rosenkranz voelt het ineens als een huiveringwekkend door elkaar geschud worden door de

koude van de wereldruimte, die met niets anders is gevuld dan met het lege zijn.

Om te begrijpen wat aan de wereld ten grondslag ligt, is het niet voldoende dat je er in begripen over praat of dat je er begripen of ideeën over vormt. Het is veel wezenlijker dat je je een voorstelling kunt maken van het gevoel dat ontstaat bij de oneindige leegte van het oude Saturnusstadium. Ook al ervaar je er slechts een zweem van, je wordt aangegrepen door een gevoel van huivering. Wanneer je als helderziende zover wilt komen dat je deze Saturnustoestand kunt schouwen, moet je je zodanig voorbereiden dat je je metterdaad een gevoel eigen maakt dat in zekere zin uitgaat van het iedereen min of meer bekende gevoel van duizeling op een hoge berg: een mens die aan de rand van een afgrond staat en het gevoel heeft geen vaste grond onder de voeten te hebben, het gevoel nergens houvast te hebben, zodat hij zich overgeleverd voelt aan machten, aan krachten die hij niet meer beheerst. Dat is echter slechts het elementaire gevoel, de allereerste indruk. Want je verliest niet alleen de grond onder je voeten, maar ook wat de ogen kunnen zien, de oren kunnen horen en handen pakken, alles wat in je ruimtelijke omgeving is. En nu is het ofwel zo dat je iedere gedachte verliest en in een soort schemer- of slaaptoestand raakt, waarin je niet tot enig inzicht kunt komen. Ofwel je leeft je in in dat gevoel, en dan kan het niet anders dan dat je in die toestand van huivering komt. Maar je moet voorbereid zijn, anders word je overweldigd door een duizeling die je niet meester kunt worden.

Nu zijn er voor een mens van deze tijd twee mogelijkheden. De ene veilige mogelijkheid is dat hij de evangeliën heeft begrepen, dat hij het mysterie van Golgotha^o heeft begrepen. Wie deze dingen werkelijk ten volle heeft begrepen – natuurlijk niet zoals de moderne theologen erover spreken, maar zodanig dat hij het diepste wat de mens er innerlijk van kan leren, heeft opgenomen – die neemt iets mee in die leegte wat als het ware vanuit één punt groter wordt en de leegte opvult met iets wat op moed lijkt: een gevoel van moed, van geborgen zijn door de vereniging met het wezen dat op Golgotha het offer heeft volbracht. Dat is de ene weg. De

andere weg is dat we zonder de evangeliën doordringen in de geestelijke werelden, dat we door ware, echte antroposofie in de geestelijke werelden doordringen. Dat is ook mogelijk. U weet dat wij altijd vooropstellen: we gaan niet van de evangeliën uit als we naar het mysterie van Golgotha kijken. We zouden ook bij het mysterie van Golgotha komen als er helemaal geen evangeliën bestonden. Voordat het mysterie van Golgotha zich voltrok was dat niet mogelijk. Nu is dat wel zo, omdat er door het mysterie van Golgotha iets in de wereld is gekomen waarmee de mens zelf direct de geestelijke wereld kan begrijpen uit de indrukken die hij opdoet. Dat is wat we het werken van de Heilige Geest in de wereld kunnen noemen, het werken van de kosmische gedachten in de wereld.

Wanneer we het eerste dan wel het tweede met ons mee dragen, kunnen we onszelf niet verliezen en kunnen we om zo te zeggen niet in de oneindig diepe afgrond storten als we ons tegenover de huiveringwekkende leegte geplaatst zien. Wanneer we nu deze huiveringwekkende leegte naderen met de tweede soort van voorbereiding – waarvoor ons diverse middelen zijn gegeven, bijvoorbeeld zoals in *De weg tot inzicht in hogere werelden*^o is uiteengezet en in datgene wat daarop aansluit – en we doordringen in de geestelijke wereld, in een wereld waaruit alles weg is wat ons gemoed kan raken, wat onze voorstelling kan bevatten, wanneer we ons in die wereld inleven, dan leren we, door ons om zo te zeggen te concentreren op het Saturnusstadium, wezens kennen die in niets lijken op het dieren-, planten- of mineralenrijk – het gaat immers om een wereld waarin geen wolken zijn, ook geen licht is, ook geen geluid –, we leren wezens kennen die in onze terminologie de Geesten van de Wil of de Tronen^o worden genoemd. Deze Geesten van de Wil, we leren hen zodanig kennen dat ze voor ons echt iets concreets worden, je zou kunnen zeggen: een golvende zee van moed.

Wat de mens zich aanvankelijk alleen kan voorstellen, wordt door helderziendheid werkelijkheid. Stelt u zich voor dat u in de zee bent ondergedompeld, maar nu als een geestelijk wezen dat zich één voelt met het wezen van Christus, gedragen door het wezen van Christus, zwemmend, nu niet in een zee van water, maar in een de oneindige ruimte opvullende zee van – ik kan het niet an-

ders uitdrukken – stromende moed, stromende energie! Het gaat echter niet om een gelijkmatige, ongedifferentieerde zee. Alle mogelijkheden en verschillen in wat we als gevoel van moed kunnen bestempelen, komen we daar tegen. We leren wezens kennen die weliswaar uit moed bestaan, die echter wel degelijk zijn gespecificeerd en die we, al bestaan ze slechts uit moed, beslist als concrete wezens ervaren. Het lijkt natuurlijk wonderlijk wanneer iemand zegt dat hij wezens aantreft die net zo concreet zijn als een mens van vlees en bloed, en die niet uit vlees en bloed maar uit moed bestaan. Maar zo is het. De Geesten van de Wil maken op ons een dergelijke indruk, en als Saturnusstadium duiden we nu alleen aan wat de Geesten van de Wil, die uit moed bestaan, zijn; dat alleen. Dat is in eerste instantie Saturnus. Dat is een wereld waarvan we niet kunnen zeggen dat ze bolvormig, zeshoekig of vierkant is. Al die ruimtelijke kenmerken zijn niet van toepassing, want je komt daar nergens aan een einde. Om nog een keer het beeld van het zwemmen te gebruiken: we kunnen zeggen, het is geen zee waarbij je aan de oppervlakte zou kunnen komen; aan alle kanten zou je voortdurend Geesten van de Moed of van de Wil aantreffen.

Ik zal in de komende voordrachten uiteenzetten dat je niet direct op deze zaak stuit; ik wil nu alleen dezelfde volgorde aanhouden als vroeger: Saturnus, zon, maan. Het is namelijk veel beter de omgekeerde richting aan te houden: van de aarde naar Saturnus, zoals het in werkelijkheid bij helderziendheid het geval is. Nu beschrijf ik het omgekeerd, dat hindert niet.

Het eigenaardige is dat wanneer we tot deze hogere vorm van waarneming zijn gekomen, er iets gebeurt wat voor iemand die geen moeite doet langzaam en geleidelijk tot dergelijke voorstellingen te komen, zeer moeilijk is zich voor te stellen. Want er houdt iets op te bestaan wat met het normale menselijke voorstellen zo versmolten is als maar mogelijk is: de ruimte. Het heeft geen zin meer te zeggen dat je boven of onder zwemt, voor of achter, rechts of links, of welke ruimtelijke dimensie dan ook toe te passen. Dat heeft bij de oude Saturnus geen zin, het is in dat opzicht overal hetzelfde. Waar het om gaat is dat wanneer we in de oudste tijden van het Saturnusstadium komen, dat dan ook de tijd ophoudt te

bestaan. Er is geen vroeger of later meer. Het is natuurlijk voor de mens van tegenwoordig moeilijk zich dat voor te stellen, omdat onze voorstellingen zelf in de tijd verlopen: de ene gedachte volgt op de andere. Dat de tijd ophoudt kunnen we weer alleen met een gevoel omschrijven. Dat gevoel is bepaald niet aangenaam.

Denkt u zich eens in dat uw voorstellingen verstard raken, zodat alles wat u zich kunt herinneren en wat u zich voorneemt als tot een starre staaf verstijft. U voelt zich vastgehouden in uw voorstellingen en kunt zich niet meer verroeren. Dan zult u niet meer kunnen zeggen dat u iets wat u eerder beleefd hebt, ‘eerder’ hebt beleefd. U bent eraan vastgebonden. Het is er, maar het is verstard. Daarom is het ook tamelijk onzinnig om te vragen: u beschrijft het Saturnusstadium, het zonnestadium enzovoort, vertel toch eens wat er vóór het Saturnusstadium was!

‘Ervoor’ heeft geen zin meer, omdat de tijd ophoudt, zodat ook alle tijdsbepalingen achterwege moeten blijven. Bij het oude Saturnusstadium is – in zeer figuurlijke zin kun je dat zeggen – werkelijk de wereld dichtgetimmerd en moeten we met onze gedachten stilstaan. Met de helderziendheid ook. De gewone gedachten moesten we allang achterlaten, die reiken niet tot daar. Figuurlijk, vergelijkenderwijs uitgedrukt, zou u kunnen zeggen dat uw hersens bevriezen. En wanneer u deze starheid gewaarwordt, zou u ongeveer een voorstelling hebben van dat bewustzijn dat niet meer tot afronding in de tijd komt.

Wanneer we zover zijn gekomen, merken we een eigenaardige verandering op in het totale beeld. In de starheid, in de tijdloosheid waarmee deze oneindige zee van moed werd gekenschetst, met zijn wezens die we Geesten van de Wil noemen – in dat alles blijken wezens van andere hiërarchieën door te werken, door te spelen. Pas op het moment dat we merken dat de tijd er niet meer is, worden we gewaar dat hier andere wezens meespelen. We worden namelijk op een onbestemde indruk opmerkzaam, waarvan we niet kunnen zeggen dat we die zelf ervaren, waarvan we alleen kunnen zeggen dat die er is, dat deze indruk in de hele oneindige zee van moed aanwezig is. We merken dat er door dit veld iets als

een opflitsen gaat, een lichter worden, eigenlijk geen flitsen, maar meer een glanzen. Het is een eerste differentiatie, een opglanzen, maar een opglanzen dat niet de indruk maakt van opglanzend licht, maar iets anders. We moeten bij deze dingen van alles te baat nemen; als u er iets van wilt proberen te begrijpen, stelt u zich dan het volgende voor. U komt iemand tegen die iets tegen u zegt en u krijgt het gevoel: wat is die man toch verstandig! En terwijl hij verder praat wordt dit gevoel sterker en u krijgt de indruk: dat is een wijs mens, wat heeft die oneindig veel beleefd dat hij zulke wijze dingen kan zeggen! Deze persoon heeft bovendien een zodanige invloed op u, dat u echt het gevoel krijgt dat er een toverachtige sfeer van hem uitgaat. Denkt u zich deze toverachtige sfeer tot in het oneindige versterkt en stelt u zich voor dat die in de zee van moed opdoemt als wolken die niet opflitsen, maar opglanzen. Als u dat alles bij elkaar neemt, hebt u er een voorstelling van hoe door de hiërarchie van de Geesten van de Wil heen wezens spelen die geheel uit wijsheid bestaan, maar een wijsheid die daar naar binnen straalt, die niet slechts wijsheid is, maar stralende wijsheid. Kortom, u krijgt een voorstelling van wat het wil zeggen langs helderziende weg waar te nemen wat Cherubijnen zijn. De Cherubijnen schijnen naar binnen.

Nu moet u zich voorstellen dat er niets anders om u heen is dan wat ik heb beschreven. Ik zei al, en ik hechtte daar een zekere waarde aan: je kunt niet zeggen dat het om je heen is, je kunt alleen zeggen dat het er is, zoals ik nu heb aangegeven. We moeten ons dat indenken. Maar de voorstelling dat het om een soort opflitsen gaat is niet helemaal juist. Daarom zei ik dat het geen flitsen is maar glanzen, omdat alles tegelijkertijd plaatsvindt. Het is niet zo dat er iets ontstaat en vergaat, alles is gelijktijdig. Maar je krijgt nu het gevoel dat er een relatie bestaat tussen deze Geesten van de Wil en de Cherubijnen. Je krijgt het gevoel dat die hiërarchieën een relatie tot elkaar krijgen. Dat word je je bewust. Je wordt je ervan bewust dat de Geesten van de Wil of de Tronen hun eigen wezen aan de Cherubijnen offeren. Dat is het laatste beeld dat je kunt vinden wanneer je, teruggaand, Saturnus nadert: de zichzelf offerende Geesten van de Wil, die hun offer omhoogzenden naar de Che-